El castell de Marinyén

Miquel Joan

Miquel Joan i Escrihuela (Tavernes 1951). Ha exercit de mestre a Benifairó i Tavernes. A la dècada del 1980, va treballar en l'ICE (Institut Ciències de l'Educació) de la Universitat de Valencia en la preparació i desenvolupament dels cursos de reciclatge de valencià per al professorat.

És coautor dels llibres de text per a l'ensenyament de la llengua *Terra*, *Llavor* i *Fruit* i de la col·lecció de materials curriculars per a l'ensenyament del valencià a l'Educació Primària de l'Editorial Bruño.

Com a periodista, va ser col·laborador de "Ràdio Gandia" (la SER) i des del 1987 del diari "Levante-EMV". És autor de centenars d'articles de temàtica històrica i cultural sobre la Valldigna en publicacions comarcals i locals. L'any 2000 va publicar el llibre *El Reial Monestir de Santa Maria de Valldigna*. *Història i guia visual*, i ara *El castell de Marinyén*.

"El text d'*El castell de Marinyén* s'ajusta ben bé a la descripció històrica i de les imatges, amb un llenguatge molt acurat i intel·ligible per a qualsevol persona i, fins i tot, en molts passatges, et fa anar a necessitar-ne més. La idea d'introduir els tècnics en el text, li dóna un major grau de solidesa i m'atreviria a dir de trascendència.

De les imatges no cal parlar: insuperables. Es nota que M. Joan coneix el castell pam a pam, i això només ho podem dir aquells que hem pujat moltes vegades. Ara en podem gaudir de la seua visió en qualsevol moment, doncs el tindrem a casa i a mà.

La persona que prenga com a guia *El castell de Marinyén* quan el visite, o bé el llegesca abans d'anar a visitar-lo, ho podrà fer perfectament: allò que realment té interés en el monument està molt ben descrit, visualment i amb lletra.

Les imatges generals del castell i del paisatge donen una idea clara de l'entorn i de la seua misió. Les imatge finals fan veure al lector com era, les parts descrites amb anterioritat, on estava situat i com deurien de ser els castells de roca, fugint així de la irrealitat que solem tenir quan es parla del castell".

Rafel Campos

El castell de Marinyén

Miquel Joan

Sumari:

Textos i fotografies: Miquel Joan
Maquetació: Laveu Comunicació
Portada: Miquel Joan

Dipòsit Legal:
ISBN-13: 978-84-606-4982-3

El castell de Marinyén

Miquel Joan

Al poble de Benifairó.
Als companys del C.P. Jaume II el Just.
A Maria Josepa, Miquel, Jordi i Josep.

Agraïments:

A Antoni Grau Escrihuela, a Evarist Donet Donet i a José Manuel Martínez García per la revisió del text i els consells.

A Laura Campos García, a Raül Verdú Moncho, a Maria Isabel Escrivà Chover i a Deo Pellicer per llurs fotografies.

A Emili Talens Meló i al meu fill M. Joan Huguet per l'ajuda en la presa de les fotografies del castell.

A Joaquim Egea pel plànol i la informació sobre el Pla Director.

Edita: Ajuntament de Benifairó de la Valldigna
Col·labora:

Presentació

L'Ajuntament de Benifairó de la Valldigna és conscient i vol recordar que enguany fa 400 anys que els moriscos, els pobladors més antics de la nostra localitat i als quals devem el nom que té, foren expulsat de les seues cases i terres. L'Ajuntament, dins de les seues possibilitats, ha volgut retre un homenatge a aquells homes i dones que, amb el seu treball i esforç durant segles, crearen els fonaments de la nostra localitat i també de la Valldigna fins aconseguir un territori de fraternitat i tolerància.

És en aquesta línea que a principi d'any ja patrocinàrem l'edició del llibre *Els últims moriscos de Benifairó de la Valldigna*, un volum que recull l'estudi de les cases de la nostra localitat i llurs pobladors pocs dies abans de la seua expulsió. Poc després ens vam plantejar la possibilitat de publicar un volum monogràfic que posarà al dia, tant des del punt de vista històric com monumental, tota la informació coneguda sobre el castell de Marinyén, l'element aglutinador del territori que era conegut amb el nom de la vall d'Alfàndec abans de l'arribada del rei Jaume I.

L'objectiu amb la publicació d'aquest llibre és oferir a Benifairó i a la Valldigna una detallada ressenya sobre el castell, l'edifici històric i monumental més emblemàtic del nostre terme municipal. Un objectiu que s'adiu ben bé amb el futur desenvolupament del Pla Director, que ha de recuperar i posar en valor el monument.

El projecte i la possibilitat de dur-lo endavant li ho vàrem comentar a Miquel Joan, persona que a més de conéixer bé la història de la Valldigna està molt vinculada a la nostra localitat, on va ser durant molts anys mestre i director del nostre col·legi públic. El projecte va ser acollit per l'autor amb gran estima i interés. El llibre que ara teniu a les mans és el fruit d'hores de dedicació i visites al castell per obtindre'n les millors imatges. És també un compendi aclaridor sobre el món àrab a la Valldigna i divulgador de la història del nostre "Castell de la Reina Mora".

Cal dir també, per entendre el procés i la tasca realitzada, que la proposta inicial de l'ajuntament contemplava l'edició d'un llibret de 36 pàgines, amb la qual cosa enteníem que l'objectiu estaria assolit. El treball de Miquel Joan ha estat en aquest aspecte modèlic, ampli, divers i fructífer, i s'ha plasmat en un volum de 84 pàgines a tot color que, sincerament crec, ultrapassa en molt el que havíem pensat. La qualitat de l'obra feta ens ompli de satisfacció, tant als membres de la corporació com a mi personalment com alcalde.

L'objectiu que es va marcar l'Ajuntament de Benifairó pensem que està aconseguit: recuperar una part de la nostra història, donar a conéixer el nostre monument i homenatjar els nostres avantpassats, aquells que el rei Felip III mitjançant un decret signat a l'Alcázar de Segòvia, expulsava de l'antic Regne de València.

Era el 23 de setembre del 1609, ara en fa 400 anys, quan es coneixia el decret a València i es confirmava l'expulsió dels moriscos amb la qualificació d'heretges, apòstates i traïdors. El rei afirmava que era clement, no els condemnava a mort i no els confiscava els béns, però els donava un termini de tres dies per a embarcar-se cap a Àfrica.

Unes 112.000 persones van ser expulsades de les comarques valencianes per la senzilla raó de parlar una altra llengua, tindre uns altres costums i adorar a Déu de forma distinta. Era un 30 % de la població valenciana d'aleshores i, com a conseqüència, va haver-hi una pèrdua demogràfica i econòmica terrible de la qual les terres valencianes no es van recuperar fins un segle després.

Finalment, l'Ajuntament de Benifairó agraeix l'ajut econòmic de l'Àrea de Cultura de la Diputació i de les dos conselleries de Cultura i Esport i d'Educació de la Generalitat, així com a les entitats "Cosiva" i "La Caixa" en l'edició d'aquest llibre.

Jesús Ferrando i Peris

Alcalde de Benifairó de la Valldigna

◄ Vista general des del Camí del Castell

Pòrtic

És per a mi una satisfacció presentar aquest estudi de Miquel Joan sobre una de les construccions valldignenques més emblemàtiques, estimades i sentides com a pròpies pels seus veïns. I no sols perquè l'autor siga un amic, company en la tasca docent, i un enamorat de la nostra cultura, sinó perquè, a més, amb aquest treball contribueix a allò que molts reivindiquem: la recuperació, la divulgació i, per això mateix, la conservació del nostre patrimoni. Després dels esforços dels darrers anys, aquesta publicació hi contribueix dignament.

L'estudi, elaborat amb cura, es presenta ben estructurat i editat. No se centra sols en el conjunt monumental, fet habitual en aquest tipus de publicacions: incorpora aspectes complementaris que contribueixen a enriquir el resultat final. Per posar un exemple, planteja, de bell antuvi, una suggestiva hipòtesi sobre l'origen del castell. No és el moment d'exposar-la ací, però sí d'advertir que sols la formula després d'haver sintetitzat les investigacions enllestides fins ara i d'haver copsat l'opinió dels arqueòlegs que han prospectat la zona. Aquesta metodologia permet destacar un tret característic de la tasca de Miquel Joan: la combinació del rigor científic i la divulgació, aquesta darrera aconseguida mitjançant una magnífica exposició didàctica.

Des dels apel·latius del castell i dels conflictes que va haver de suportar a les reiterades reconstruccions que permeteren la seua rehabilitació, des de les exaccions que implicava el seu manteniment a les funcions que acomplia (de refugi en temps convulsos, de presó per als convictes de delictes greus)..., tot allò que ompli fulls i més fulls de les fonts arxivístiques i de la bibliografia publicada, tot figura recopilat, analitzat i actualitzat en aquesta síntesi. Més encara, apareix inserit en el seu context històric, tasca en absolut escadussera.

No és la primera vegada que Miquel Joan trau a la llum un treball divulgatiu en format fotogràfic. Tots recordem la seua guia visual sobre el Reial Monestir de Santa Maria de Valldigna. En aquesta ocasió, a través d'un testimoni gràfic de gran qualitat, ens acosta a l'evolució del castell d'Alfàndec, ens mostra com és en l'actualitat i ens suggereix com hauria sigut segles enrere.

El llibre comença amb la ubicació dels espais i les estructures arquitectòniques del conjunt monumental, fet que per a la majoria dels lectors –inclosos aquells que coneixien prèviament l'indret– esdevé una eina bàsica a l'hora d'entendre la informació aportada. A continuació, detalla les tècniques constructives emprades i, finalment, ens aproxima –des d'una perspectiva arquitectònica, històrica i funcional– a les dependències verificades arqueològicament.

Malgrat que la descripció hi arriba a recrear una visita gairebé virtual, degut al deficient estat material de les construccions, incorpora una notable dosi de conjectures. No podia ser d'una altra manera en tractar-se d'un estudi que es fa ressò de les prevencions plantejades pels arqueòlegs a l'hora de proposar determinades teories, si més no, fins que no s'hi constaten mitjançant excavacions sistemàtiques. És per això que, en alguns apartats, el text apareix redactat en condicional i farcit d'hipòtesis. Aquesta precaució constitueix, sens dubte, un element que corrobora el caràcter rigorós del treball.

Finalment, remarcaré que el llibre ultrapassa l'escala local, té vocació de ser valldignenc. I no sols perquè el castell de la Reina Mora siga un referent per a tots nosaltres –i no únicament per als benifaironers–, sinó perquè l'estudi es complementa amb l'anàlisi de la resta de construccions de vigilància presents a la Valldigna (els Castellets i la Torre de Guaita, a Tavernes) i, per tal d'arrodonir el significat de l'empremta musulmana al nostre territori, amb la de l'antiga mesquita de Xara, a Simat.

Miquel Joan es mou indefugiblement en un espai carregat d'història, la Valldigna, que és el seu i és el nostre. Deixant de banda la meua felicitació més sincera a l'autor, no vull deixar passar l'avinentesa per a encoratjar, una vegada més, altres investigadors a continuar la seua tasca.

Antoni F. Grau Escrihuela
Tavernes de la Valldigna, tardor de 2009

El marc geogràfic

La Valldigna s'ubica al cor de les denominades Comarques Centrals del País Valencià. El territori històric de l'antiga senyoria cistercenca està ocupat pels termes municipals de Barx, Benifairó, Simat i Tavernes i, geogràficament, està format per la unió de dues valls, la denominada Pla de Barx, més elevada i on s'ubica la població del mateix nom, i la Valldigna que podríem qualificar del pla, on trobem les altres tres poblacions.

En conjunt, és un territori en forma de gran ferradura que s'obri a la mar on trobem extenses platges de daurada arena i aigües clares i netes en el terme de Tavernes. Orientada d'oest a est, la Valldigna esta accidentadaper un conjunt de serralades i contraforts entre les quals cal esmentar la Serra de les Agulles i Corbera, al nord, i el massís del Mondúver al sud.

La configuració orogràfica li dóna característiques especials i permet conjugar un territori amb un conjunt de trets específics, una perfecta combinació de pla i de muntanya, de gran valor ecològic i paisatgístic, que es potencia per un clima mediterrani suau, un poc més fresc a Barx. L'elevada pluviometria, amb valors anuals entre 800 i 900 mm. segons les zones, es manifesta en multitud de fonts, cas de la Font Gran i la Fontarda, a Simat; el Clot de la Font a Tavernes o la Puigmola i la Drova a Barx. Llurs aigües sumades a les del riu Vaca permeten el reg de atapeïts horts de tarongers.

La Valldigna, geològicament parlant, es troba en la zona de transició Ibérico-Bética que s'estén per les serres de Corbera, les Agulles, la vall d'Aigües Vives, la Murta i Tavernes (Ibèric) i el domo de Xeraco i Marxuquera (Bètic).

El Clot de la Font

◄ Vista general de la Valldigna del pla

El sud de la Valldigna està accidentat pel Massís del Mondúver i els seus estreps, unes muntanyes influenciades pel sistema Bètic, amb predomini de calcàries i dolomies formades en una mar poc profunda fa més de 60 milions d'anys. Una de les estructures bàsiques és l'anticlinal circular, en forma de mitja taronja, localitzat a l'oest de Xeraco i amb nucli a la Barcella, que presenta plecs sense cap direcció preferent de plegament.

Allí trobem la unió de les fractures que segueixen la direcció sud de la Bètica amb unes altres que podem assimilar a la Ibèrica en dirigir-se al nord. La falla de Pinet acaba amb les alineacions ibèriques i al oest i sud de la mateixa tot el domini estructural és bètic.

El sud de la Valldigna pertany a aquesta zona de falles, unes estructures geològiques que, en ser més fàcils d'erosionar per l'aigua, faciliten la formació de barrancs.

És ací on s'aixeca el castell de Marinyén, al damunt del turó que emmarquen dos dels molts barrancs que abaixen cap al pla des del Massís del Mondúver. Les runes s'escampen pel cim de la lloma cònica de 250 metres d'alçada que cenyeixen els barrancs del Raboser, al nord, i el denominat "del Castell", al sud i a l'est, un con de dejecció retocat per l'acció de l'home en conrear la terra. Els dos barrancs són tributaris del riu Vaca i presenten una conca curta, estreta i poc ramificada, amb una vegetació de formacions xèriques, brolles i màquies esclerofil·les i pineda quan apareix l'arbrat.

El lloc és de gran bellesa i d'un innegable valor paisatgístic. El cim del castell és una immillorable talaia per gaudir del panorama dels termes de Simat i Benifairó de la Valldigna.

El canonge Roc Chabàs, després d'una visita al monestir de Simat i al castell, publicava a la revista "El Archivo" en 1889: "*Des de dalt del castell hom gaudeix d'un magnífic panorama. Enfront la muntanya del Toro amb la seua celebre sima i als peus Simat amb les seus fonts Major i Menor, que donen cabdal al riu que fertilitza aquesta vall. Al costat de Simat el celebre monestir cistercenc de Valldigna i, a la nostra esquerra, un poc després, l'ermita de Santa Anna i el despoblat morisc de Xara. A la nostra dreta Benifairó enmig de verds tarongers i davall nostre, a poques passes del Castell, les ruïnes d'Alfurell. Un poc més a la dreta de Simat, el Portixol...*"

Roc Chabàs ens ha llegat la primera fotografia del castell de Marinyén. Acompanyat de F. Mestre, la vam localitzar i copiar de l'original de l'arxiu de la catedral de València, a més d'altres fotografies del monestir entre elles la del baldaquí. Això va ser possible gràcies a l'aleshores arxiver Ramón Fita, mossén que havia estat de la parròquia de Sant Josep de Tavernes. La fotografia ens ofereix una vista de la porta de l'albacar, no massa distinta de l'actual i on només és diferent el grau d'enrunament de part de la torre i de la porta.

Porta de l'Albacar tal com la va vore Roc Chabàs

El mot Marinyén

L'home ha sentit sempre especial predilecció per la Valldigna. Ho demostra la presència humana des de la més remota antiguitat: a la Cova de Bolomor, un dels més importants jaciments paleolítics europeus, trobem restes de la seua activitat en foguers de més de 200.000 anys i en les troballes d'ossos humans (un parietal i queixals) d'uns 130.000 anys, els més antics de les terres valencianes.

El castell de Marinyén va unit a aquesta presència humana a la Valldigna des de l'alba de la Humanitat. L'edificació presenta els trets característics d'una fundació islàmica, però no hem d'oblidar els indicis que parlen d'un possible assentament romà a les rodalies. La troballa de bastant restes de tegulae, fragments de vidre, dolia i àmfores Dressel barrejades amb ossos humans al Pla del Castell apunten a la hipotètica existència en la zona d'una vila amb necròpolis.

L'arqueòloga Maria Isabel Escrivà, que ha estudiat les restes, no les descarta com a producte d'alguna aportació de terra als camps atés la concentració de material en un àrea reduïda i molt concreta. No obstant, ens ha confirmat, d'acord amb les manifestacions dels propietaris dels camps, que la terra aportada procedia de llocs no gaire allunyats, no més enllà d'uns centenars de metres.

També al vessant nord de la muntanya del castell, s'hi va trobar un nummus, moneda en bronze que cal datar per les característiques del segle IV. L'anvers l'ocupa el rostre de l'emperador Constantí mirant a la dreta i la inscripció: IMP CONSTANTINUS P.F. AUG i al revers, més deteriorat, hi ha un figura central dempeus, segurament amb una llança a la mà, i les paraules IOVI CONSERVATORI AUG i una marca de la seca de Roma.

Vicente Grau Bono, al llibre *Topología médica de Tabernes de Valldigna*(1927), escriu que al terme de Benifairó hi ha el castell de la Reina Mora *"on el savi escolapi P. Leandro Calvo va descobrir els fonaments d'una edificació romana, entre les altres, sarraïnes"*. Una notícia que obri la porta a la polèmica sobre l'existència o no d'edificacions a la lloma abans de l'arribada islàmica.

Troballa arqueològica de restes romanes a la zona del castell

Calen estudis i excavacions "in situ" per poder confirmar-hi bé l'existència d'una edificació romana, encara que fos petita, o bé, que els fonaments de l'edificació romana, dels quals parla V. Grau Bono, no foren elements reutilitzats pels musulmans. Indicarem que els treballs arqueològics realitzats al castell de Marinyén a finals del 2006 van localitzar restes de ceràmica romana.

Per a més informació sobre Marinyén com a nom apel·latiu del castell cal dir que, a l'estudi redactat per Ferran Garcia-Oliver a petició de l'ajuntament de Benifairó, l'autor recorda que Pierre Guichard indica registres toponímics diferents per als habitants de la plana i els d'altura a les terres valencianes.

I diu que en el primer cas corresponen a nomenclatures aràbigues, i més en concret berbers, reflectides en els nombrosos "*beni*" escampats arreu del País Valencià: Beniopa, Benivaire ... Benifairó. En el segon cas ens trobaríem amb noms prearàbics com Bocairent, Bairén... i ací, a la Valldigna, el de Marinyén.

F. Garcia-Oliver conclou que *"el nom de Marinyén no el portaren els conqueridors catalans; tampoc, òbviament, era una creació islàmica, perquè som al davant d'una desidència llatina sense cap mena de dubte. Marinyén ja identificaria un lloc d'altura, segurament fortificat, durant temps encara més reculats".*

El mot Marinyén, destaca l'estudi, reapareix amb la conquesta i colonització del segle XIII i és habitual emprar *"castell de la vall d'Alfàndec de Marinyén",* o la versió en llatí *"castrum vallis Alfandech de Marinyen"* als documents de la Cancelleria on, fins i tot, es conserva a efectes oficials. Així, l'abat Rull en nomenar Fra Jaume Campos alcaid del castell afirma lliurar *"lo castell... apellat de Marinyén".*

També el catedràtic de Geografia de la Universitat de Valencia, V. Rosselló Verger, indica que és llatí: "*l'antropònim "Maranyent (Alz, cf. Marinyent) de MARANIANAVS... marcat per una llarga evolució del sufix **-anu**, esdevingut **-en** per influencia de la imela aràbiga i **-ent** per analogia catalana*". Encara que no es referesca al nostre castell el topònim és el mateix.

Nummus. Segle IV d.C. (Castell)

Nummus. Segle IV d.C. (Bolomor)

Sesterci. Segle III d.C. (Ombria)

Fotografies cedides per Maria Isabel Escrivà Chover

El castell de Marinyén i les primeres estructures socio-econòmiques de la Valldigna

Poques, molt poques notícies escrites de la vall d'Alfàndec, l'actual Valldigna, tenim fins a l'arribada dels conqueridors cristians. No hi ha cap referència, ni indici de població, ni troballa arqueològica que hi confirme la presència visigoda, malgrat la proximitat de Xàtiva, ciutat que a partir del segle VI gaudirà de seu episcopal.

La història musulmana de Xarc Al-Àndalus comença l'any 713. La capitulació del visigot Teodomir d'Oriola obri les portes a una forta colonització de les terres valencianes pels berbers i àrabs, aquests en menor grau. Paral·lelament es produeix la ràpida assimilació de la població nativa i, molt aviat, l'islam i la llengua musulmana es generalitza i desapareix qualsevol vestigi cristiano-llatí.

El territori de l'actual País Valencià formarà part de Xarc Al-Àndalus, la part oriental d'Al-Àndalus, regió compresa entre les ciutats de Tortosa i Almeria per la costa i que arribava per l'interior fins a Conca i Albarrassí. L'arribada dels immigrants berbers bastirà una nova societat on, l'assentament de la població es va estructurar a partir de zones de treball i d'explotació ben definides. L'alqueria (en àrab *qarya*) serà la unitat bàsica de la població rural.

L'alqueria, unitat bàsica d'assentament i explotació rural

L'alqueria és un agrupament format per un nombre variable de cases protegides per una muralla i una torre, moltes vegades emmurallada. En alguns casos, les cases es construeixen les unes al costat de les altres i formen carrers (alqueria de Bofilla) i, en altres, de forma individual car els musulmans mantenien el costum de bastir construccions aïllades. Els habitacles disposaven d'un pati o corral al costat de les habitacions.

L'existència d'aigua propera serà fonamental. Les alqueries s'establien prop de fonts o rius per facilitar el reg dels camps. La societat musulmana crearà un sistema complex de reg per tal de practicar l'agricultura intensiva tot l'any i, per aconseguir-ho, organitzarà el repartiment proporcional de l'aigua entre els grups del clan. El guaret, o sistema de rotació de conreus per evitar l'esgotament de les terres, va anar reculant en introduir-s'hi els adobs a base de fem d'animals o com a productes finals dels pous cecs de les cases. Malgrat això, els conreus de secà hi continuaren sent fonamentals fins èpoques molt posteriors.

La Creueta de Benifairó. Fotografia: D. Pellicer

Pont dels Tramussos. Fotografia: D. Pellicer

◄ Vista de la torre de l'homenatge des del nivell inferior de la capella

Vista de Benifairó des del castell

Aquest sistema organitzatiu facilitarà la introducció de nous conreus i de tècniques agrícoles principalment d'origen asiàtic amb la qual cosa es va enriquir la dieta alimentària. Els musulmans van portar a les nostres terres hortalisses com l'albergínia, la carxofa, la floricol i els espinacs; cítrics com la llima i l'aranja; tot un conjunt de fruites com el meló de tot l'any i el meló d'Alger, els dàtils o la magrana a més de productes bàsics com l'arròs, la canyamel, el cotó i fins i tot el safrà. Al segle X, tot apunta a indicar que la seua producció està ben arrelada a les nostres terres.

Concloent, les alqueries van ser les unitats bàsiques d'assentament i d'explotació agrícola dels pobladors musulmans i, encara cal dir més, estaven potenciades pel fet que la propietat de la terra no estava definida i en conseqüència no es parcel·lava ni es dividia per herència. Un fet que obligarà a repartir les tasques agrícoles entre els membres de la comunitat.

Els habitants de Xarc Al-Àndalus gaudien d'alta autonomia respecte al poder central i estaven cohesionats per forts vincles familiars. La toponímia de les nostres terres conserva el gentilici "Beni" aplicats a noms de localitats i que fa una clara referència a grups i clans familiars amplis. Així, el topònim Benifairó apareix al *LLibre del Repartiment* com a "Beni-ayro" i "Beniayroy", que segons el professor Viçens Rosselló Verger deriva de "Banu-Jayrun" (la família o el clan dels Jayrun). Ens dóna un fidel testimoni dels assentaments al territori valencià i de la importància del parentiu entre els nous pobladors. La relació parental regularà les relacions socials i formarà la consciència tribal que s'assoleix a través de la família, els llinatges i els clans.

Les primeres torres i fortaleses arriben en aquesta època al territori amb la doble missió de consolidar el poder polític de conquesta i garantir la seguretat als nous assentaments.

Construccions més elevades del castell de Marinyén

Algunes alqueries s'agruparan al voltant d'un recinte fortificat que els servirà de defensa o de refugi temporal. La seua tipologia variarà des de la senzillesa d'una torre a estructures complexes protegides per estacades de fusta fins arribar a les fortaleses construïdes amb maçoneria o tapial i amb aljubs per arreplegar l'aigua de pluja.

Aquesta nova estructura territorial es coneix com a *hisn* (el castell, el cap d'un territori castral) i una mostra ben representativa la tenim a la nostra vall: és el hisn d'Alfàndec, unitat física formada per un castell i unes alqueries (Benifairó, Xara, Simat, Massalalí, Alfulell, Alcudiola, Gebalcobra, Gebalsogra i Ràfol) escampades per les zones baixes a prop dels terrenys conreats.

El castell de Marinyén serà per tant un dels primers elements aglutinadors del nostre territori i fita important en el naixement i desenvolupament de les primeres estructures socials i econòmiques de l'aleshores vall d'Alfàndec, l'actual Valldigna.

L'aljama, base de l'organització social

L'aljama (en àrab *al-yama'a*), nom que rep la comunitat rural formada pels pobladors de les alqueries i un castell, serà la base de l'organització social de la unitat territorial. Els habitants de les alqueries són propietaris lliures, que es cohesionen entre si per fortes estructures comunitàries rurals però no disposen d'un sistema que regule les relacions entre la comunitat rural i l'Estat.

Les aljames estaven dirigides per dos càrrecs unipersonals, l'alamí *(*de l'àrab *amîn)* i l'alcadí *(*de *qâdî),* i un òrgan col·legiat o consell dels vells. L'alamí era considerat el cap de l'aljama i gaudia d'amples competències. A l'època cristiana era nomenat per l'abat i, com que una de les seues missions era fer d'intermediari entre l'aljama i la senyoria, va ser considerat el defensor dels drets del senyor.

Polsera de set dirhems almohades de plata. Trobades a la Torre de Guaita
Fotografia: M. I. Escrivà

Font de la Fontarda (Simat)

L'alcaid *(qâ'id)*, també governador del castell, tindrà competències sobre matrimonis, herències i la propietat col·lectiva i serà el representant del poder central i el recaptador d'impostos. S'assessorarà per una cort d'alfaquís*(faqîh)*, que donarà fe dels actes judicials. Tant l'alamí com l'alcaid promulgaven les seues sentències d'acord amb els codis islàmics, la *Sunna* i la *Xara*. Després de la conquesta cristiana, la legislació foral va concedir una certa autonomia a l'aljama, però el control final seria del senyor, en aquest cas l'abat.

Amb el pas del temps, les unitats territorials que formen els *husun* (plural d'*hisn*, el castell) s'uniran en unitats majors: el districte (*juz*) i la comarca (*iqlîm)*. Després de la instauració del califat de Còrdova, els Omeies varen aconseguir l'estabilitat política i el control del territori gràcies a l'establiment d'una demarcació administrativa, la *cora*, formada per l'agrupament de districtes. Serà un territori més ample que les províncies actuals al capdavant del qual hi posaren un governador.

Les comarques valencianes formaven part de dues cores, la de València i la de Tudmir. La primera s'estenia cap al nord i arribava fins a les terres de l'Ebre, mentre la segona començava al nord de Dénia i acabava més enllà de Múrcia, ciutat que en fou la capital.

A la caiguda del califat de Còrdova, va desaparèixer el sistema administratiu i conseqüentment l'estabilitat política, amb la qual cosa els camperols buscaren el recer dels castells. Aquestes edificacions assoliren les funcions de vigilància i de refugi, i junt a les ciutats, definiren les noves circumscripcions administratives.

Paral·lelament i bé per objectius geoestratègics, com era conservar el control de les rutes, o bé per organització administrativa, els castells mantindran constant la presència de l'Estat mitjançant l'alcaid, personatge que ja hem dit serà alhora el governador del castell i el recaptador dels impostos.

El sistema fiscal, nexe d'unió amb l'Estat

La relació de l'aljama amb l'Estat s'estableix a través d'una fiscalitat centralitzada i vinculada als preceptes islàmics. El sistema fiscal musulmà era impositiu i confessional, i és qualificat de tributari front al senyorial o feudal.

La societat rural musulmana, i per tant la població de la vall d'Alfàndec, tenia afectada la producció agrària per dos impostos bàsics: el *zakat* o delme i el *sadaqa*. El delme s'aplicava sobre el producte de les terres, no sobre el bé en si mateix, i per tant era variable i en relació a la collita. Solia pagar-se en espècie. El segon era semblant, però aplicat al ramat i amb la particularitat que només es pagava a partir d'un nombre mínim de caps i era diferent segons les espècies d'animals, cosa que determinava una gran varietat en l'impost.

Era una fiscalitat aplicada a una economia agrària i que no era massa gravosa per a les comunitats rurals. Tot impost que superés el delme era considerat injust i, per tant, il·legal. Els impostos no varen variar massa llevat del període previ a la conquesta cristiana, quan els impostos reclamats a Xarc Al-Àndalus van ser desmesurats, contraris a la llei islàmica i el castell de la vall d'Alfàndec, com assenyala Ferran Garcia-Oliver, va oposar una ferma resistència fiscal als reis de taifes i a les ciutats de Dénia, Alzira i Xàtiva.

Assut del Maltés (Benifairó)

Pont del Badell (Tavernes)

Com a complement a la fiscalitat tenim la sofra (de *sûjra, sajr*), prestació de treball personal que els àrabs feien a la comunitat i s'aplicava a la reparació dels murs de les fortaleses i castells o al proveïment d'aigua i llenya. Amb l'arribada dels cristians es va transformar en jornals de transport o treballs en terres i edificis de la senyoria fins esdevenir una taxa de diners. L'any 1276 en la carta de perdó de Pere el Gran a les aljames de la vall, no hi apareixen sinó unes "peites reials", cosa que implica un canvi i la conversió en un impost més.

A la Valldigna, la sofra serà anomenada "manament" durant l'època abacial i provocarà seriosos conflictes entre la comunitat monacal i els vassalls mudèjars de l'antiga vall d'Alfàndec. Els monjos els exigiran el treball gratuït sota la forma de serveis personals obligatoris, entre els quals cal esmentar els treballs de reparació i fortificació del castell de Marinyén i, quan els han de pagar, ho faran malament perquè sempre valoraran la tasca feta per davall del preu de mercat.

Com recorda A. Grau en la seua síntesi sobre la Valldigna, el conflicte, iniciat en el primer terç del segle XV i no conclòs encara el 1609, contempla un estol de litigis judicials, sentències arbitrals i concòrdies que no satisferen ningú. Quan el 1434 es tornen a plantejar les sofres es fa referència als 3.000 sous de l'arrendament de les aljames, però a la concòrdia del 1450, els moros s'obliguen a pagar 6.000 sous anuals a canvi de lliurar-se de les servituds durant tres anys.

Una sentència arbitral va fixar en 1457 el pagament de 7 diners com a remuneració de les tasques per tanda fetes pels camperols, però no resolia un conflicte que va obligar a altres sentències els anys 1513, 1531, 1532 i 1548. La dècada del 1570 hi ha una devaluació dels salaris com a conseqüència de la pujada dels preus, tensió social i nous litigis que no són resolts per les sentències de 1595 i 1598, amb la qual cosa l'any de l'expulsió dels moriscos (1609) l'enfrontament continuava sense solució.

L'almagram (en àrab *magram*), vinculat i d'aplicació a les terres de regadiu, és un impost que es cobrarà en diners- A la Valldigna es mantindrà al llarg del temps amb una quantitat fixa de 20.000 sous repartits anualment entre els titulars de la terra de rec. Les rendes agràries prendran el nom genèric àrab de magrams.

En definitiva, els historiadors P. Guichard, M. C. Barceló, Reyna Pastor o P. Chalmeta qualifiquen aquest tipus d'organització com a "societat tributària". Era la col·lectivitat de camperols qui controlava la terra i el lligam amb el poder estatal s'establia mitjançant una fiscalitat no massa gravosa, recaptada bé per l'alcaid com ja hem dit o per alguns dignataris urbans que, en compensació d'aquesta funció, podien rebre concessions territorials.

Segons P. Chalmeta, els topònims derivats de *manzil* (transformat per evolució en el prefix Massa) indiquen territoris afectats per concessions a dignataris urbans. A la Valldigna tenim la partida Massalalí o Massalari (*manzil'ali* =la casa alta), al terme de Tavernes.

Les explotacions privades tindran una importància secundària al territori de Xarc Al-Àndalus. Al segle XI, els regnes de taifes afavoriran la privatització de la terra en favor de les noves elits, i al segle XIII els conquistadors cristians es trobaren amb rafals (de *rahl* o *rahal*), propietats personals i de superfície inferior a les alqueries.

P. López Elum afirma que, tal com va anar passant el temps, les alqueries deixaren de ser un espai tancat on els amos eren els propis habitants i, amb tota seguretat, hi hauria terres i cases amb propietaris residents a nuclis urbans allunyats.

Aquest historiador creu que les comunitats rurals lliures no serien les úniques propietàries de les terres i dels castells i argumenta que, en l'època de regnes de taifes, el control de les fortificacions era fonamental per la forta fragmentació política i les lluites internes, visió que no és majoritària entre els historiadors actuals.

Gerreta almohade de la zona del castell. (Segle XIII). Fotografia: M. I. Escrivà

La mesquita de la Xara

No volem acabar aquesta ullada al món dels antics habitants de la Valldigna, sense nomenar un dels llegats monumentals més importants arribats als nostres dies: la mesquita de la Xara que, amb la de Xelva, són les úniques existents al País Valencià. Situada als afores de Simat de la Valldigna, prop del Reial Monestir de Santa Maria, actualment es destina al culte catòlic encara que només s'hi celebren oficis litúrgics el 26 de juliol, dia de Santa Anna.

La mesquita s'ubicava a l'alqueria de la Xara, habitada fins que els moriscos foren obligats a convertir-se al cristianisme, cosa que feren de manera forçosa i fictícia l'any 1525. En aquesta època eren 60 les cases habitades, però pocs anys després van quedar buides quan molts dels pobladors hi fugiren en complicitat amb els pirates algerians. Això va ser el dia 9 d'agost del 1531, vespra de Sant Llorenç, quan 16 vaixells amb vora 1.000 africans desembarcaren davant les costes del Massalalí i, després de recórrer la Valldigna, arreplegaren els moriscos que volgueren acompanyar-los a terres d'Àfrica.

La Xara va quedar despoblada i també el Massalalí, mentre que d'altres llocs de la vall fugiren molts veïns. En total es buidaren un centenar de cases senceres i es calcula en set-cents els repatriats. A la Xara només es va quedar a viure una viuda morisca i l'alqueria va ser ocupada per cristians vells fins el 1609, quan fou definitivament abandonada en passar els nous pobladors a ocupar altres terres millor de la Valldigna, despoblades pel decret d'expulsió.

La mesquita de la Xara és una construcció senzilla en consonància amb el tipus de poblat on s'ubicava. La primera referència explícita data de l'any 1504 i segons les últimes investigacions històriques la seua construcció estaria al voltant del 1450.

L'edifici és de planta rectangular, amb quatre pilars que divideixen la sala en tres naus seguint el model basilical. La porta original, que mira al nord, ha estat oberta amb una recent restauració. A l'esquerra d'aquesta porta hi ha l'escala de caragol amb ull central que puja fins el minaret, lloc des d'on l'alfaquí cridava a l'oració.

Porta d'entrada

◄ Vista general de la mesquita de la Xara

El minaret arriba fins el sostre i no continuava per falta de base en els fonaments. Al costat, els monjos del monestir de Valldigna construïren la trona que encara es observable en alguns traços.

La coberta o sostre és a dues aigües amb vessants al nord i sud. Les volades estaven decorades amb taulells amb inscripcions i dibuixos musulmans. Desapareguts del lloc original, se'n conserven alguns en el museu valencià del Marqués de Dos Aguas.

Taulells conservats al museu del Marqués de Dos Aguas

Detall del sostre

Minaret

El mur que assenyala al sud, anomenat la *quibla*, és un dels elements més importants i significatius de les mesquites i era cap on dirigien les pregàries els fidels musulmans. En el mur es distingeixen unes portes amb arcs donant a unes menudes sales, de planta trapezoïdal. La més gran és el *mihrab*, l'element de major contingut simbòlic i religiós de la mesquita en contenir l'Alcorà.

Fa només uns anys, un procés de restauració va permetre recuperar alguns dels elements originals de la mesquita, quasi perduts o disfressats pels afegits cristians a traves de la història. A les excavacions realitzades al seu interior es van trobar restes humanes procedents d'enterraments efectuats segons els ritus musulmans.

◄ Mur de la quibla i el mihrab

El castell de Marinyén a l'època monacal

Les primeres referències documentals de l'actual Valldigna les trobem a la conquesta cristiana de l'antic Regne de València. L'any 1240 el rei Jaume I conquista els castells de Bairén i Marinyén i a la seua *Crònica*, el mateix rei esmenta la vall amb el seu nom àrab: *"E quan son aenant trobam aquel grau que ix de la val Dalfandech"*.

La *Crònica de Ramon Muntaner* ja assenyala que en són tres els castells que hi ha, però mai diu el seu nom. A hores d'ara en tenim constància de dos: el de Marinyén i un segon que cal associar a les edificacions dalt del nucli urbà de Tavernes, a la falda de la Muntanya de les Creus, i que es conegut com Els Castellets.

L'any 1257 el rei Jaume I va imposar la primera contribució als sarraïns. Fins el 1259 el nom Alfàndec de Marinyén apareix a diversos documents conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Un ens diu que el 22 de març del 1259 Ximén Pereç d'Arenós, administrador dels drets reials a València, rebé del rei les rendes del castell i alqueries d'Alfàndec de Marinyén com a penyora de devolució dels 110.000 reals que li devia. El monarca va manar que es deduïren 750 sous reals valencians per pagar el jornal als cinc homes empleats en la custòdia i retenció del castell.

Jaume I exercirà directament la jurisdicció sobre el castell i pobles de la vall fins el 25 de febrer del 1262, quan estant a Saragossa va donar les rendes i drets al seu primogènit, l'infant Pere, però sempre que hi ha algun contracte que les hipoteque o arrende, el rei ha de donar la conformitat.

En juny del 1262 i a Montpeller se celebraven les noces de l'infant Pere d'Aragó i Constança, filla del rei Manfred de Sicília. L'infant es veia obligat a hipotecar al sogre els comtats de Rosselló, Cerdanya, Conflent, Vallespir, Besalú i Prades i les viles de Caldes i Llagostera, amb llurs drets, per garantir la dot de la seua esposa.

El 21 d'agost del 1262, Jaume I va repartir els regnes entre els seus fills i donava a Pere els dominis de Catalunya, València i Aragó i, a

Pàgina de la *Crònica de Jaume I*

Jaume, Mallorca i els comtats esmentats. La decisió del monarca modificava l'acta inicial de la hipoteca i, amb permís de son pare i del seu germà, l'infant Pere substituirà els territoris catalans pels castells i viles de Peníscola, Onda, Almenara, Uixó, Xàtiva i Alfàndec de Marinyén, amb llurs alqueries, viles, pertinences i drets universals. El document se signava a Barcelona el 27 d'agost del 1263.

◄ Vista del monestir des del castell

Retrat de Jaume I

El gener de l'any 1264, l'infant Pere consignarà els drets de la vall, excepte els delmes, primícies i l'import de la custòdia del castell, a Ade de Paterna per compensar un deute que comptava amb els vistiplau del rei. A més de cobrar els drets reials, estava facultat per nomenar alamins i l'alcaid de la fortalesa, càrrec que en 1265 ostentava Arnau de Forés i pel qual cobrava 500 sous i cada home 150.

Fins el 1298, any de la fundació del monestir de Santa Maria, el castell sovinteja als documents cristians per qüestions de rendes, donacions, drets d'alcaids i propietaris i pagaments reials. Tant Jaume I com l'infant Pere usaven les rendes de la vall per a tornar préstecs. Així, l'any 1274 el rei va manar a l'alcaid Peret de Sant Climent cancel·lar uns deutes de l'infant Pere amb aquestes rendes. Un any més tard mana a Vives Abenvives, batlle d'Alfàndec, que en dedique una part per lliurar 12.000 sous al seu fill i, d'aquesta suma es deduïren els 500 sous de les despeses de la custòdia del castell. Més tard, el 24 d'abril del 1276, el monarca va donar 15.000 sous reals per a la host del seu fill natural Pere Fernàndez d'Hijar i va empenyorar el castell d'Alfàndec amb les alqueries, termes i rendes de tota la vall fins la liquidació de la quantitat.

Marinyén estarà present en altres episodis de la vida del Conqueridor, cas de la revolta dels moros situats més enllà del Xúquer dirigits per Alaz-Rach, *el Blau de la Marina*. El 15 de desembre del 1275 el rei va manar al batlle de la vall que assignés més homes per defensar la fortalesa i que ho fera de manera que l'alcaid restituís el castell al rei, si així li era manat. El 3 de març del 1276, ordenava a un grup de batlles, entre els quals estava Vives Abenvives, alcaid i batlle de la vall, augmentar el nombre d'homes per custodiar els castells, armar-se i proveir-se de menjar per a dos mesos a més d'aigua en aljubs i altres dipòsits i prohibia als sarraïns pujar als castells o fortaleses. D'aquests fets, hom dedueix la importància que per als conquistadors cristians van tindre els castells i llocs fortificats i la necessitat de tenir en bon estat llurs edificacions.

El 15 de març del 1298 el rei Jaume II el Just fundava el monestir de Santa Maria de Valldigna i el castell de Marinyén quedarà sota la jurisdicció de l'abat, senyor territorial de la vall. En l'època monacal la primera referència del castell apareix en la guerra entre Castella i Aragó, la denominada Guerra de la Unió o "dels dos Peres" per enfrontar a Pere IV d'Aragó, el Cerimoniós, i el rei castellà Pere I el Cruel. El rei aragonés estigué a punt de perdre el regne valencià.

Fra Esteve Gil explica en la seua *Historia Chronológica de los Abades de Valldigna* que el monestir en va patir les conseqüències i als donatius de guerra va haver de sumar el resultat de les hostilitats de les tropes castellanes les quals, després d'envair la vall d'Alfàndec, saquejaren els llogarets. Els monjos es refugiaren al castell de Marinyén i, com ressenya Toledo Girau, anirien acompanyats de les poques famílies cristianes que vivien a la Valldigna. Dins del recinte emmurallat residirien a les petites cases, les ruïnes de les quals són visibles en travessar la porta de l'albacar.

Miniatura que representa Jaume II el Just

Fra Esteve Gil ens conta en un document en llatí que en l'església del castell *"hi residien contínuament per defensar la fortalesa de la vall i lliurar-se de la mort per causa de la guerra entre els reis d'Aragó i Castella".* L'abat Arnau de Saranyó es va refugiar a València i al monestir hi restaren dos monjos i alguns llecs per guardar-lo. La resta de la comunitat romangué un temps en aquell inexpugnable reducte.

Els vassalls revoltats del monestir havien fet causa comuna amb els castellans després de fugir dels seus domicilis. El 3 d'agost del 1365, durant el setge de Sagunt, el rei Pere IV d'Aragó els va donar un termini de dos mesos perquè tornaren a la seua residència i al servei del rei i de l'abat. També va ordenar la pèrdua dels seus béns i que s'aplicaren a la reparació dels murs i de la fortalesa del castell.

Acabada la guerra i expulsades les tropes castellanes, el rei Pere no es refiava dels seus enemics i va enfortir i proveir tots els castells de queviures i armes. El 15 d'abril del 1377 estant a Barcelona va manar al batlle general, Bernat Esplugues, que visités personalment totes les fortaleses i ordenés les obres que veiés necessàries.

Atés la condició de feu de l'església que tenia el castell de Marinyén, el mateix batlle general va practicar la inspecció de la fortalesa. Arnau de Saranyó encara era abat de Valldigna. No ens consta el resultat de la visita ni les mesures preses, però no serien molt importants perquè no feia massa anys que el castell s'havia reparat amb el producte dels béns confiscats als vassalls rebels.

Cap notícia tenim sobre el castell fins el 6 d'octubre del 1397. Fra Esteve Gil, a qui traduïm, ens narra que eixe dia *"prop de les tres de la vesprada va ocupar tota la vall un horrorós temporal i va descarregar molta pedra, trons i llamps i tanta aigua que va arruïnar la major part de les cases i va arrancar la major part dels arbres i plantes deixant tota la vall feta una mar".*

El 4 de març del 1411, l'abat Lluís Rull nomena alcaid al frare Jaume Campos, en un acte solemne per ser el castell peça impor-

HISTORIA
CHRONOLOGICA
DE LOS ABADES DE EL
REAL MONASTERIO DE N.
SEÑORA
DE
VALDIGNA
TOMO I.
Trata de los Abades Perpetuos, Co_
mmendatarios, y Trienales de
dicho Monaſterio,
Eſcrito por un Monge de el
miſmo, con un Indice al fin
en orden Alphabetico.
AÑO MDCCL.

Crònica monacal de fra Esteve Gil

Escut de l'abat Saranyó al claustret del Palau de l'Abat

tant de la senyoria. El notari Raymundo Agualada arreplega com l'abat lliurava *"a vós, discret e amat nostre frare Jacme Campos, monge del dit monestir de Valldigna, lo castell... apellat de Marinyén".* El monjo va prestar jurament de conservar-lo en nom del senyor abat. De nou l'any 1429, per noves tensions amb Castella, els monjos i alguns vassalls es veuen obligats a refugiar-se al castell.

Toledo Girau suposa, i pensem que encertadament, que el temporal del 1397 va afectar el castell i algunes peces quedarien en estat bastant ruïnós. Mig segle després (1442) l'abat Llop Palací n'escomet la reconstrucció. L'historiador de Simat escriu: *"No volem aventurar cap judici sobre quines serien les peces reconstruïdes, però tenim el convenciment que la porta d'ingrés a l'albacar, la grossa muralla que dóna al camí o senda actual i altres trossos de parets vetustes i de traça sarraïna són de major antiguitat".*

Les obres de reconstrucció es van perllongar més d'una dècada sota la direcció dels mestres d'obres i la inspecció directa de l'abat. Afectarien segurament al cos principal, a la part alta de la lloma.

L'abat Palací, mitjançant un "manament", va ordenar als vassalls posar la mà d'obra a base de prestacions personals. No ens ha d'estranyar que usés aquest mètode perquè atés el perill, esforç i gran treball que suposava la reconstrucció de la fortalesa en lloc agrest i de tan difícil accés, la tasca no els seria gens agradosa.

El manament abacial equivalia a la sofra, la qual incloïa la prestació de treball per a reparació de castells, una obligació que els cristians continuaren exigint als musulmans després de la conquesta. Malgrat que el monestir es veia obligat a satisfer 7 diners per cada tasca de manament, aprofitava qualsevol motiu per impugnar el pagament. També els vassalls rebutjaven unes faenes obligatòries, fetes a torns i per un sou que no arribava ni de bon tros al que percebien els bracers.

No seria res d'estranyar que s'imposés la picaresca i a manera de resistència passiva, com ens conta Garcia-Oliver, l'aljama enviés adolescents entre dotze i catorze anys amb els animals amb pitjors condicions físiques per al treball de manera que, entre unes coses i altres, arribaven tard i no feien ni quatre hores de faena.

Respecte al pagament de les obres hi ha una escriptura de capítols concordada entre el monestir i els vassalls, autoritzada pel notari Francesc Cardona el 14 de maig del 1447, que diu *"quant a l'obra del castell arbitram ut supram et declarum, los dits moros vassalls de la dita vall ésser tenguts a obra en lo dit castell tota hora que necessari sia ab la paga acostumada, com sia vist que s'acostuma a pagar de manament".*

El castell serà presó per als vassalls convictes de greus delictes. La masmorra, humida i ombrívola, s'ubicava davall de les construccions bastides pels cristians a la part superior de la lloma. Disposava de sala de turment per aconseguir les confessions dels crims, sense importar massa si eren veritables o falses.

Les muralles i el castell foren objecte de moltes reparacions al llarg del temps

Les cròniques arreplegades per F. Garcia-Oliver ens detallen que penjar el cos dret o cap per avall, nugat per les cames amb una corda que corre pel solc d'una corriola penjada al sostre, era una tortura aplicada. Fins i tot, quan el presumpte culpable negava els fets, se li posava un cabàs de pedres lligat al coll amb la qual cosa tenia una gran sensació d'asfíxia.

L'autor de *La vall de les sis mesquites* ens detalla la vida a la presó i els turments. El cas més ben explicat ens porta a l'estiu del 1481, quan el jove Iucef Cabot és acusat d'haver mort a Mohamat Zaiza, un altre jove de la Taverna. L'acusat, que s'havia domiciliat a la moreria de Xàtiva, en nega la participació i serà tancat i torturat al castell a pesar que assegura tindre menys de vint anys i que els furs prohibeixen la tortura als menors d'edat. La seua família recorrerà a la Batllia de València per denunciar que s'apressava a un vassall del rei i es vulneraven els preceptes dels Furs, la Sunna i la Xara.

El jove Iucef Cabot va romandre *"pus de sis mesos... en un sol de torre del castell"* i d'allí finalment el van traure *"ab dos parells de grillons"* per turmentar-lo: *"que li lligaren les mans de part detraç e ab tres grillons en les cames, e ab una corda redona d'espart tiraren-lo fins alt a la corriola... E tingueren-lo alt bona estona, fahent-li gran mal que ja no podia pus, cridant, s'esmortí e tornà. E dix que no.l matassen"*. Els crits de dolors i els precs del jove no movien la compassió del justícia, l'alamí, els arrendadors de l'abadia, el procurador fiscal, el notari de Cullera, uns moros cridats per fer de testimoni a

més del saig de Simat, l'alcaid del castell i les seues filles, presents tots a la sala dels turments. Després de dir-li que no el davallarien fins confessar el crim, va dir: *"Yo hi so stat"* i aleshores l'abaixaren. El jove es va desmaiar, li llançaren aigua en la cara i en recobrar el coneixement, li donaren a beure.

Garcia-Oliver ens diu que Iusuf Cabot de bell nou negava els fets i el tornaren a penjar *"dos o tres palms de terra, e per lo gran mal que passava e pena, fort cridava grans crits"*. L'arrendador de l'abadia, Jaume Aguilaniu, li replicava. *"Ací us matarem fins que digau que vós hi sou stat"*, mentre l'alamí i les filles de l'alcaid ploraven. La sessió es va repetir als vuit dies i Cabot va admetre la culpa perquè *"més amava morir sens turments que morir ab los turments"*. Però tres dies després tornava a negar la participació en la mort de Mohamat Saiza.

L'afer va assolir grans repercussions perquè els parents van acudir al batlle general i obligava al prior, fra Pere Baldó, a pujar al castell i entrevistar-se amb el presoner. Aclaridores són les paraules del prior en conéixer per boca del jove que havia patit turment: *"No.m digau a mi que us han turmentat que yo so frare e no vull entrar en estes fahenes"*. El prior el va animar a parlar i li va assegurar que hi ha anat *"per la honor del cardenal"* en referència a l'abat Roderic de Borja i per això *"no haureu mal"*. El jove li respon que "*em turmenten o.m maten, yo no puch dir lo que no he fet"*, que van meréixer del frare com a resposta: *"Pensau-hi bé, que yo tinch pietat de vós"*.

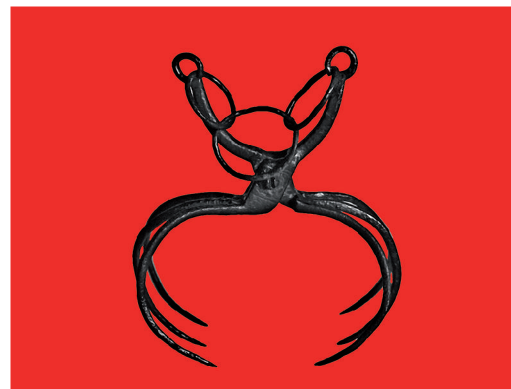
F. Garcia-Oliver, en acabar la narració, assegura que la inhibició del prior mostra la pèrdua d'autonomia que patia el monestir i quan fàcil era vulnerar els drets dels vassalls. El procés fet a Valldigna es va anul·lar per ser Iusuf Cabot vassall del rei Ferran II i el litigi va acabar el 30 de juliol del 1483 quan el rei va reconéixer i manava que li tornaren la jurisdicció a l'abat de Valldigna, Roderic de Borja.

La revolta de les Germanies va afectar la Valldigna, convertida l'estiu del 1520 en el lloc de reunió de les tropes de la noblesa contra els revoltats. A l'estiu del 1521, els agermanats l'envaïren i després de saquejar els pobles i el monestir obligaren els musulmans a batejar-se segons la tradició, o siga en sèquies i mitjançant graneres i ramells de murta. Els monjos i part de la població de Benifairó havien fugit i s'havien refugiat al castell, on serien batejats.

Els atacs pirates a les costes obligava a prendre mesures de caràcter defensiu. Un decret de la Corona de 1526 exigia tindre a punt els castells i ben organitzada la guàrdia de la costa. També es prohibia als moriscos a apropar-se a menys de 300 metres de la mar, canviar de domicili i, fins i tot, es desarmava els criptomusulmans seguint les ordres d'Alonso de Borja, protector de Valldigna. Arran de l'atac barbaresc del 1584 als pobles de la Marina Baixa, el monestir va cridar soldats d'Alzira per protegir la senyoria i, per evitar-se problemes derivats d'ajudes als pirates i per impedir la fugida de vassalls, va tancar més de trenta moriscos notables al castell.

Instruments de tortura de l'època

Sèquia de Cano, on podrien haver estat batejats els moriscos de Benifairó. Fotografia: D. Pellicer

Les ràtzies pirates van ser constants al segle XVI i com a mesures preventives es va millorar el castell de Marinyén durant les primeres dècades, es feia provisió d'armes i cavalls per arribar ràpid als actuals marenys i es va bastir una torre de guaita, a pocs metres del batre de les ones.

La torre de guaita va fer funcions d'alerta i amb grans fogueres s'avisava als pobladors de la presència dels corsaris perquè organitzaren la defensa, arreplegaren els ramats i pertinences i fugiren a un lloc segur. El costum era tancar-se al monestir, recinte fortificat des de principis del segle i ben proveït d'armes per a la defensa, però davant un atac d'alt risc el castell era el refugi escollit fins que tornés la normalitat.

La desfeta turca a Lepant iniciava un llarg període de pau i tranquil·litat a la costa. Ja no hi va haver més "moros a la costa" i menys després que el 22 de setembre del 1609 fóra publicat a València el decret d'expulsió que donava tres dies als moriscos per a embarcar-se només amb els béns que pogueren emportar-se. Les propietats, cases i terres, passaven a ser del senyors.

Els moriscos de la Valldigna s'embarcaren al port de Dènia, segons H. Lapeyre, entre el 22 i 24 d'octubre, però documents de l'època ens diuen que alguns de Tavernes i Benifairó foren expulsats el 25, i altres de Benifairó el 29 d'aquell mes. A la vall hi havia 645 focs, al voltant de 3.000 habitants.

El castell és abandonat definitivament, ja perduda la missió de protecció dels pobladors, però J. Toledo assegura que *"quan l'expulsió de la raça morisca el 1609 ja estava abandonat i enrunat"*.

Últimes notícies històriques: el castell de la Reina Mora

A la meitat del segle XVII Xàtiva i l'abadia litigaren pels límits de terme i aprofitament de les pastures. J. Toledo Girau ens informa d'un document imprés a Madrid amb les manifestacions dels testimonis cridats per conéixer el terreny i hom dedueix que els pobladors de la vall ja no tenien ni certesa del nom del castell pocs anys després de l'expulsió dels moriscos.

Els testimonis manifesten que *"el castell de Noringuén i la seua vall està a la vora de la vall de Valldigna o Alfàndec"* i que hi ha *"... un major i més fort a la mà dreta, el qual s'ha conservat més que el de Noringuén , perquè el de Noringuén és més antic i per això està derruït i acabat..."*. Un altre afirma que *"... en la vall d'Alfàndec no hi ha altres llocs que Tavernes, Simat i Benifairó i que el castell de Noringuén està en el mateix terme d'Alfàndec o Valldigna, com qui va de Xàtiva a la mar a mà dreta i tornant del terme de Xeraco a Xàtiva a mà esquerra..."*.

I també un testimoni declara que *"ni ha oït nomenar en aquella altre castell ni altre nom de castell que el de Noringuén"*. Al llarg del procés, es parla d'un castell, de dos i del d'Alcalano i hi ha qui diu que no en sap els noms. El nom Noringuén sembla ser una mala transcripció castellana del mot Marinyén.

A finals del segle XIX apareix la denominació "Castell de la Reina Mora" que, segons J. Toledo, respon a una imitació i es copiaria d'altres castells valencians. També creu que potser que els habitants de la vall es transmetien la història d'algun fet d'armes esdevingut a la fortalesa i, de generació en generació, es va teixir la llegenda d'una suposada i inexistent Reina Mora que va preferir la mort i es va llançar al precipici des d'una finestra del castell abans de ser captivada pels cristians.

Roc Chabàs en la revista "El Archivo" (1889) localitza el lloc: *"a un fort mur de la pedres ben llaurades amb una finestra que dona a un precipici de centenars de peus s'hi veuen els recolzaments de la barbacana. Per allí es va despenyar la Reina Mora ..."* i afig que no cal preguntar a cap poblador de la vall ni quan ni perquè es va llançar a l'abisme car ningú no en sap la resposta. La tradició identifica la finestra amb el balcó matacanat que s'obri al mur de la capella del castell.

Josep Bodria, el poeta de "Lo Rat Penat" que potser estaria present en la visita que el Centre Excursionista de l'entitat va fer a la Valldigna l'any 1886, embolcalla amb versos aquesta llegenda en el seu llibre *Fulles seques* (1900).

qu'es va tirar de l'abim
desde dalt d'una finestra
del castell qu'es mira avuy
fet runes allà en Valldigna
d'una alta serra en lo cim.

La història del castell al segle XX queda lligada a la "febre de l'or" nascuda quan a les rodalies s'hi trobaren unes monedes. La gent, contaven fins fa poc els vells, pujaven al castell amb ferramentes per enderrocar murs i excavar entre les runes a la recerca d'un tresor que els fes rics. Aquesta inconscient activitat va arribar a foradar el gros mur de pedra llaurada del soterrani de la capella per llançar al barranc els enderrocs de les excavacions. També ens han assegurat que hi havia qui pujava amb un aparell detector de metalls a la recerca del "tresor de la Reina Mora", però l'únic que aconseguiren va ser accelerar l'enrunament del gran oblidat de la Valldigna perquè el monument, malgrat la importància assolida al llarg de la història de la vall, continua essent un gran desconegut.

A l'octubre del 2002 la Direcció General de Belles Arts i Béns Culturals comunica a l'ajuntament de Benifairó la resolució d'incloure el Castell de Marinyén en el Registre de Béns d'Interés Cultural del Patrimoni Històric Espanyol, amb codi d'identificació R-I-51-0010910. El febrer del 2006 la Generalitat Valenciana delimitava l'entorn de protecció del Castell de Marinyén.

◄ Mur i finestra des d'on la llegenda diu que es llançà la Reina Mora

Els castells de la Valldigna

Els castells a Xarc Al-Àndalus, com ha sintetitzat Antoni Grau, són recintes murallats extensos, però sense construccions residencials a l'interior. Els andalusins mantenen una tipologia general: els castells-albacar, un únic recinte, l'albacar, que en cas de perill serveix de refugi a les poblacions veïnes, ramats i béns; un segon tipus amb una part superior edificada, la "celloquia" dels documents cristians, i un tercer que, a més, disposa de la "vila" i té funcions administratives, militars i serveix de refugi i assentament de la població. Marinyén caldria incloure'l en el tercer grup.

A més, l'arqueòleg francés A. Bazzana, destaca també com a trets característics la planta poligonal irregular; l'ús dels encofrats de "tabiya", una mescla d'argila, pedres i morter de calç amb modulació de colzes musulmans entre 0'48 i 0'51 metres i el tractament de les parets internes de les cisternes amb incisions en ziga-zaga.

Molts castells aprofitaran construccions preexistents, però els musulmans també en bastiren altres de nous. Són edificacions que generalment comparteixen en el nom el topònim àrab alcalà (*al-qasr,* fortalesa o assentament fortificat), com s'esdevé al nostre castell de Marinyén.

La vall d'Alfàndec, com ja hem apuntat, es va organitzar com a territori amb l'adscripció de les alqueries al voltant del castell. Per als historiadors P. Guichard i A. Bazzana el castell de Marinyén seria un magnífic exemple de castrum complex d'època musulmana car acompleix els trets característics: un centre fortificat i al seu voltant unes deu alqueries, tot constituint un "districte castral". En el nostre cas, les vuit alqueries de Simat, Benifairó, la Xara, l'Alfulell, Gebalcobra (anomenada després Taverna), Gebalsogra (després l'Ombria), Massalali, l'Alcudiola i un rafal (el Ràfol) seran els nuclis poblacionals del districte.

Alguna de les esmentades alqueries poden tindre l'origen a l'època romana, però Garcia-Oliver ja ens remarca que van adquirir caràcter propi amb la colonització musulmana a causa dels nouvinguts berbers i de la completa islamització religiosa, arabització lingüística i organització comunitària de l'aljama valldignenca. La unitat funcional representada pel castell de Marinyén continuarà després, i com assegura E. Guinot, seran les unitats castrals qui marcaren les pautes de la senyorialització a les àrees rurals valencianes on Valldigna no serà una excepció.

Els Castellets a la falda de la Muntanya de les Creus

A la falda de la Muntanya de les Creus, dominant el casc urbà de Tavernes, trobem una altra edificació fortificada: Els Castellets, inclosa també en la síntesi d'Antoni Grau.

Grafits àrabs d'Els Castellets

◄ El castell vist des del barranc del Raboser

La prospecció dirigida per l'arqueòleg J. Bolufer ha constatat el caràcter andalusí de la construcció i estructura d'Els Castellets, sense oblidar l'ocupació a l'Edat del Bronze, mitjan segon mil·leni a.C, i a l'època ibèrica, entre els segles III i II a.C, d'acord amb la troballa de fragments de ceràmica fets a mà i al forn, respectivament. L'investigador informa dels grafits en àrab, potser versicles alcorànics, no transcrits ni traduïts i traçats sobre el lluït tendre de la paret exterior de la torre. Són textos de certa extensió i mal conservats.

L'arqueòloga M. Isabel Escrivà hi ha documentat també gran quantitat de material ceràmic d'època islàmica: un fragment de gerra dels segles XI-XII i d'altres d'ampolles, cànters, gerretes, olles, ataifors, gibrells i teules.

Malgrat aquest primer origen, els materials localitzats ens informen que Els Castellets van ser ocupats i rehabilitats de nou i no es pot descartar que fos per tal de complementar i enfortir el sistema defensiu que encapçalava a la vall el castell de Marinyén. Un dels objectius dels castells i fortaleses serà dominar l'entorn i les vies de comunicació i aconseguien el control dels punts més allunyats amb altres fortificacions.

Els Castellets pot haver tingut inicialment, i com a complementària de Marinyén, la missió de vigilància que després tingueren les talaies o torres de guaita. Una missió que no podem rebutjar ni assegurar perquè, malgrat que no hi ha visió directa entre ambdues fortificacions, la possible comunicació acústica o mitjançant senyals de fum tampoc no ha estat verificada. Com a últim ús, a mitjan segle XVI, va servir de confinament per a malats contagiosos.

Arribats ací, cal fer esment de la controvèrsia sorgida arran de la hipotètica ubicació dels castells a la Valldigna i que pensem no s'aclarirà fins que es duga a cap un programa exhaustiu d'excavacions en aquests indrets.

Sense aquestes excavacions, les tesis de J. Bolufer que situen el "castrum d'Alfàndech" damunt de Tavernes són de difícil mantinença. L'arqueòleg, seguint les donacions del *Llibre del Repartiment*, en fa correspondre les ruïnes amb Els Castellets, una opinió molt diferent a la defensada per la majoria d'especialistes.

Els Castellets

Com ja hem dit, la *Crònica de Ramon Muntaner* cita tres castells sense ubicar-los, i els arqueòlegs M. Gallart i J. M. Martínez recorden que se n'han localitzat només dos: el d'Alfàndec a Benifairó i el que hi ha dalt de Tavernes, Els Castellets, que creuen possiblement associat a l'alqueria de Gebalcobra. Tanmateix J.Toledo i Garcia-Oliver només en parlen d'un. Els altres serien dues alqueries amb alguna fortificació o torre de defensa.

La darrera construcció bastida a la Valldigna amb funcions de defensa i d'alerta de la població va ser la torre de guaita (segle XVI). El rei Felip II, per tal d'impedir els continus atacs dels pirates i corsaris a la costa mediterrània, va encarregar al virrei de València, Vespasià Gonzaga i Colonna, la construcció d'un sistema de defensa del litoral i, les Corts de Monzó del 1528, van aprovar les obres a fer i la creació d'una guàrdia costanera.

◄ Els Castellets dominen el casc urbà de Tavernes

Les torres de guaita (del fràncic *wahta*) també dites talaies (de l'àrab *tala'la)* tenien com a missió avisar de l'atac i la invasió per mar de turcs i barbarescos. Al segle XVI n'existien a la costa de València les emplaçades, de nord a sud, al Grau de Sagunt, el Puig, el Grau de València, el Saler, la Gola del Perellonet, el cap de Cullera, Cullera, Tavernes, Xeraco, el Grau de Gandia, Piles i Oliva.

La torre de Tavernes, amb una guàrdia permanent de dos homes, formava part del sistema defensiu costaner regulat als segles XVI i XVII per ordenances.

El monument és de forma troncocònica, amb una base de sis metres de diàmetre, de pedra i molt ben conservada. Disposa de planta baixa, tres pisos i la terrassa, i no tindre escala ens fa suposar l'ús de les de mà. Només té una porta, en la planta baixa, i d'elements defensius unes espitlleres i el balcó matacanat, la defensa vertical de la porta, des d'on a través de dos forats es llançarien pedres, fletxes...

La "Torre de Guaita", com a torre de sentinella i defensa de la costa, està protegida pel Decret de 22 d'abril del 1949. També està declarada "Bé d'Interés Cultural" amb categoria de monument per la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià.

Porta i elements defensius de la Torre de Guaita

Neteja i desbrossament del 2006

El dia 2 d'octubre del 2006 sota la supervisió dels arqueòlegs Laura Campos García i Raül Verdú Moncho començaven els treballs de neteja del castell de Marinyén.amb quatre peons aportats per l'ajuntament de Benifairó.

La intervenció inicial a la senda del castell i al recinte emmurallat inferior va fer el desbrossament de la vegetació baixa i la poda manual de les espècies arbòries no protegides que amenaçaven la porta de l'albacar i restes de la vila. Al cos principal es va netejar la muralla que tanca el conjunt i les edificacions de la zona nord per evitar danys als ja malmesos murs i prevenir incendis. També es van retirar les deixalles dels visitants acumulades durant anys.

A la zona superior es va retirar la vegetació del voltant i de l'interior dels dos aljubs, de la torre superior i del llenç de muralla que els tanca i de l'àrea compresa entre les edificacions i el cos principal de castell. Ací la neteja va ser més minuciosa per ser la zona més visitada i amb més deixalles inorgàniques. El desmalesament de la porta d'accés al recinte superior va descobrir els basaments de la porta i les torres.

Estructures adossades a la cisterna inferior de la zona nord

Habitacions soterrades adossades a la muralla superior oest

Els treballs feren visibles i més visitables les estructures del conjunt i, alhora, protegien el monument en evitar que la vegetació danyés les malmeses estructures També han evitat el pas dels visitants per damunt de la muralla en algun tram.

Descripció i interpretació de les troballes

Els treballs de neteja han deixat a la llum un conjunt d'estructures adossades a la cisterna inferior de la zona nord-oest. La seua funcionalitat no està clara però semblen torres defensives de protecció del cos principal del castell i, en concret, dels aljubs d'aigua, element imprescindible en una fortalesa en altura com Marinyén. Altres estructures aparegudes són dues habitacions soterrades, adossades a la muralla i de funcionalitat desconeguda, però potser relacionades amb les estructures que envoltaven la torre de l'homenatge.

Cal destacar l'aparició del basament i de les torres de la porta d'entrada al recinte, completes però enrunades. Són quadrangulars, de carreus treballats amb el punxó de quatre puntes, característic dels picapedrers dels segles XV i XVI. Sembla ser que s'alçaven resguardant la porta d'accés, de la qual no es conserva pràcticament res.

Torres enderrocades de la porta d'entrada al recinte superior

Els treballs de millora del camí entre el cos principal i la zona nord-oest van exhumar fragments ceràmics d'ampli eix cronològic, amb material des de l'època romana fins als segles XVI-XVII, al costat d'islàmic i baix medieval cristià. La troballa de peces d'època romana apunta a l'existència d'una primitiva ocupació.

També es va localitzar un dineret de billó baix medieval, en argent i coure, encunyat a la seca de València durant el regnat de Jaume I. A l'anvers es llig IACOBUS REX, amb una efígie coronada a l'esquerra, i al revers + VALE-NCIE amb branques d'implantació mitja-baixa. La moneda té un pes d'1 gram, un diàmetre de 17 mm i gruix d'1 mm.

Diner de billó. Regnat de Jaume I

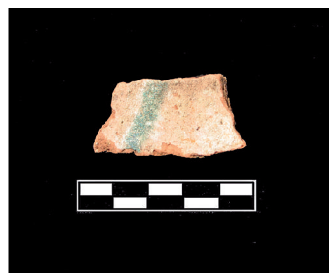

Tégula romana

Fragment de gerra de corda seca almohade

Fragment de la base d'ataifor islàmic

Fragment de la base d'ataifor islàmic

Fragment d'ansa de càntir medieval cristià

Fragment de càntir medieval cristià

Fragment de cos de càntir islàmic

Fragment de l'ansa de pitxer islàmic

Fotografies cedides pels arqueòlegs Laura Campos i Raül Verdú

El Pla Director

L'ajuntament de Benifairó, mitjançant un conveni amb la Mancomunitat de la Valldigna, ha encomanat el *Pla Director del castell de Marinyén* a un equip tècnic dirigit per l'arquitecte Joaquim Egea. El document permetrà conéixer l'edifici, l'evolució històrica i constructiva i en marcarà les bases dels programes d'investigació, protecció i difusió.

Els treballs s'iniciaran amb l'alçament topogràfic i fotomètric, la plasmació en suport gràfic a gran escala i l'estudi analític i descriptiu del castell. A més, es catalogaran els elements arquitectònics i artístics i s'estudiaran els materials i tècniques de construcció emprades al llarg dels segles perquè marquen les pautes de les futures intervencions de consolidació, restauració i manteniment.

El pla director abraça un estudi arqueològic del castell i un document guia dels sondeigs i estudis arqueològics a fer perquè qualsevol intervenció ha de ser respectuosa amb les restes actuals. Les línies bàsiques d'actuació seran:

A.- Restauració arquitectònica.
B.- Documentació històrica i excavacions arqueològiques.
C.- Restauració ambiental.
D.- Explotació turístico-cultural.

Per procedir d'una manera funcional i com a actuacions prèvies s'ha dividit el recinte, tot segregant-lo en sis parts:

1.- La porta d'accés a l'albacar i a la vila dels voltants. Comprén el recinte murat de l'albacar i l'espai interior.
2.- El cos principal del castell (al sud-est del monticle). Implica les restes de les portes de l'accés, la capella i l'edificació inferior, l'aljub del cos principal, l'espai deambulatori entre les dues anteriors edificacions i el mur de recolzada de la capella pel nord-oest. També afectarà l'arc d'accés al castell per la part nord-oest, les restes de l'arrancada de la volta així com a l'espai central i l'escala d'accés a la torrassa que s'alça a la part més elevada del recinte.
3.- Els dos aljubs de la part superior i la muralla en aquesta zona.
4.- La muralla del recinte superior i la torrassa principal del conjunt, amb les restes de l'escala de comunicació amb el cos principal.
5.- Les edificacions superiors del penya-segat del nord-oest (sobre la vila de l'albacar.)
6.- L'espai interior d'aquest nivell.

L'objectiu és convertir el castell en un referent patrimonial, cultural i turístic de Benifairó i de la Valldigna. Ara es potencia turísticament amb la inclusió en la "Ruta dels Monestirs". El sender general té la passada pel monestir de Santa Maria i una branca es desvia fins a Benifairó per continuar entre els horts d'atapeïts tarongers fins al peu de la lloma sobre la qual s'aixeca el castell.

Senyalització de la senda de pujada al castell

◄ Muralla de les edificacions del cos superior

1. Porta de l'albacar

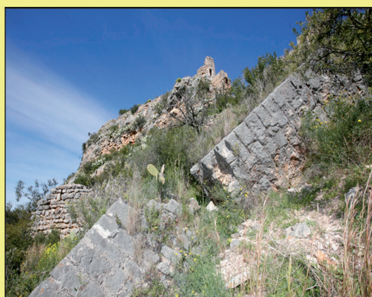
2. La vila

3. Muralla de l'albacar

4. Tronera

5. Porta del cos superior

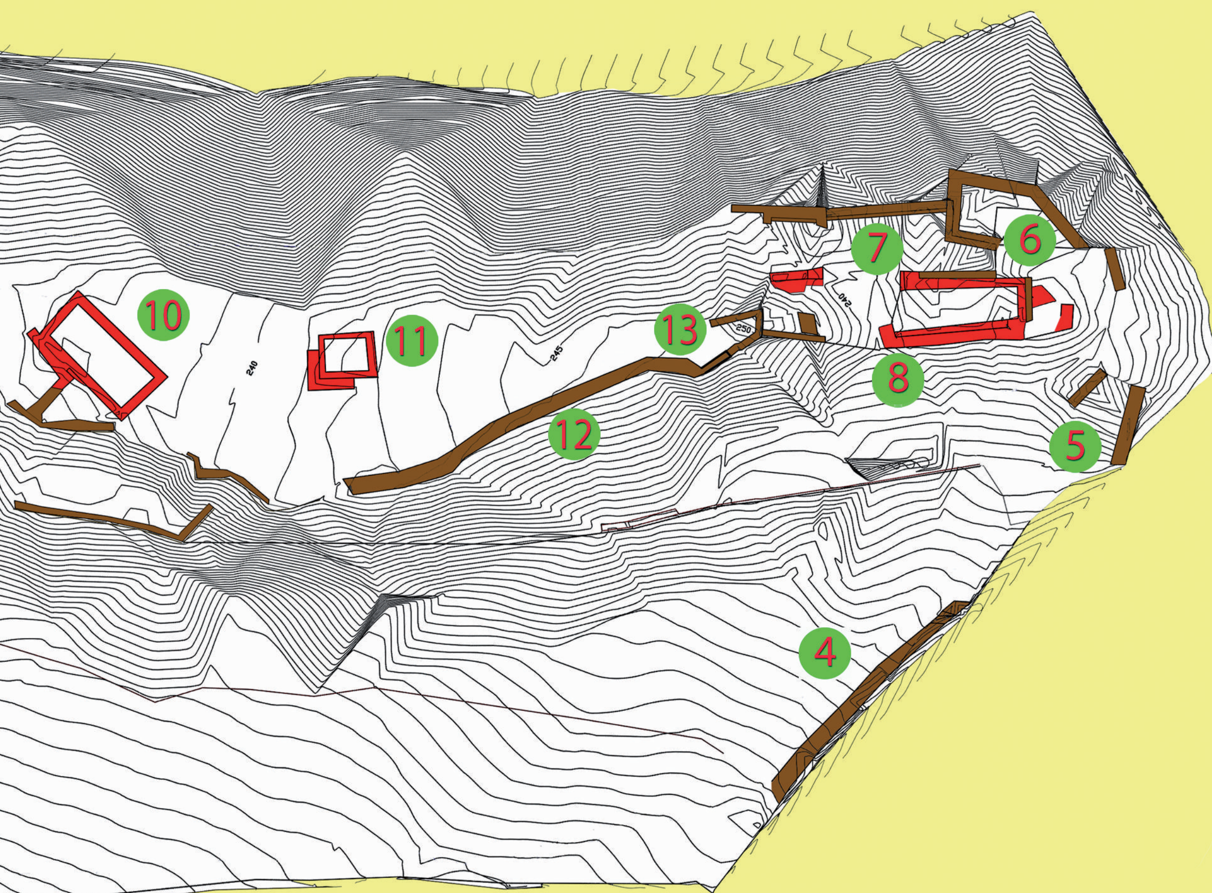

6. Capella

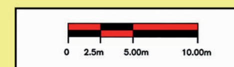

7. Edificacions del recinte superior

Plànol del castell de Marinyén

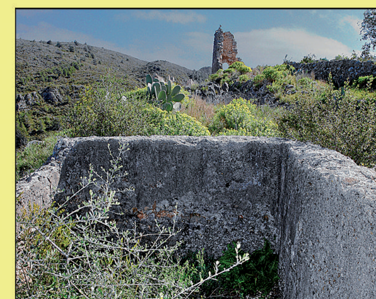

13. Torre de l'homenatge

12. Muralla del recinte superior

8. Aljup inferior

9. Edificacions zona nord-oest

10. Aljub

11. Aljub

Les estructures arquitectòniques del castell de Marinyén

L'albacar

Els arqueòlegs M. Gallart i J.M. Martínez García, a qui seguirem en aquesta explicació, ens ofereixen una detallada descripció dels elements castellològics de Marinyén.

El conjunt monumental està format per dos recintes emmurallats, un situat a la part inferior, l'albacar (de l'àrab *al-baqar*=el ramat), i un superior que alberga el castell i les altres dependències.

L'entrada a l'albacar s'efectua per una porta de 3,4 m. d'alçària i uns 6 m. d'amplària, emmarcada en la seua part superior per una arcada de mig punt, de construcció no gaire reeixida. L'obertura era de 2,40 x 2,40 m. originàriament, però va ser cegada en part.

La porta es flanqueja per dues torres defensives, de les quals només hi resten els cossos de planta quadrangular. La de ponent, molt més enrunada, fa 2,50 m. d'alçària per la cara interna, mentre que la de llevant assoleix els 3, 40 m.

Pas de la porta de l'albacar vist des de l'exterior i des de l'interior

◄ Vista general de la porta de l'albacar

Vista general de la vila

Les torres quedaven unides per la volta de canó que cobria la part interna de la porta i que, alhora, en servia de pas superior. La tècnica constructiva emprada és l'encofrat de morter, argila i pedres i, per les característiques, cal datar-les als voltants del segle XVI, etapa de la darrer reforma del castell.

La porta de l'albacar s'obri a les runes de la petita vila que servia de refugi a les poblacions veïnes, els habitants de les quals hi acudien amb els seus ramats i béns més apreciats en cas de perill. Ara només hi resten entre 10 i 12 casetes, però Roc Chabàs a l'any 1889 en "El Archivo" diu que hi havia entre 30 i 40 edificacions.

Les cases de la vila s'aixequen davant de la porta amb una tècnica constructiva molt semblant. En general, són habitacles de planta rectangular, de 4 m. d'amplària per 7 m. de llargària aproximàdament, amb porta d'entrada però sense finestres i coberta a dues aigües.

◄ Vista interior amb les dues torres flanquejant la porta de l'albacar

Imatge de la vila

Als murs, resten tàpies de 0,90 a 1,00 m. d'alçària, amb marques dels forats de la bastida. El conjunt, com la porta d'entrada, té una cronologia aproximada del segle XVI.

El recinte de l'albacar està protegit per una muralla que va des del barranc del Raboser fins a la porta d'entrada del recinte superior fortificat del castell, tot seguint un traçat ascendent per tal de salvar el desnivell natural de la lloma. La seua longitud és de 243 metres amb una amplària mitjana sobre un metre, que augmenta en alguns llocs del traçat fins el metre i mig, mentre que és impossible donar una mida de l'alçària, atés que es troba materialment enderrocada en gairebé tots els trams.

Cal destacar-hi les troneres, de les quals no sabem el ritme i disposició per aquesta mateixa circumstància d'enrunament. Al seu damunt, es pot distingir les restes d'una canalització que serviria amb bastant probabilitat per proveir d'aigua a la vila.

La tècnica constructiva és la mateixa emprada a la porta de l'albacar: l'encofrat de morter, argila i pedres, però cal assenyalar que a la muralla trobem menys quantitat d'argila.

Tronera

Canalització per dur aigua a la vila

Detall de la muralla de l'albacar

Portes caigudes del recinte superior

El recinte fortificat superior

El primer que troba el visitant és un gran forat ocupant l'espai de la porta d'accés a la part superior fortificada. De la porta, gairebé enderrocada, només en resta aquest buit, producte de la caiguda dels carreus que la formaven.

Els treballs d'arqueologia i neteja efectuats a finals del 2006 per Laura Campos i Raül Verdú van exhumar els basaments de les torres que protegien la porta d'entrada i també trobaren les torres, completes però enrunades al seu costat. Els arqueòlegs indiquen que són de forma quadrangular, amb carreus treballats amb el punxó de quatre puntes, característic dels picapedrers dels segles XV i XVI.

El recinte està tancat al nord i a l'est per un gran mur sobre el barranc del Raboser. Amb una amplària mitjana de 0,90 m., el mur està construït amb carreus per les cares interior i exterior i un rebliment de cudols i morter de calç. Els carreus estan treballats amb boca de destral i punter, les ferramentes típiques dels mestres pedrapiquers dels segles XIV i XV.

◄ Vista del recinte superior

Només traspassar la porta del recinte trobem la capella, una petita construcció de planta rectangular, en cartabó cap a l'est, recolzada sobre aquest mur. Al contrari de l'habitual al Císter, la planta de la capella no segueix l'orientació est-oest, sinó que va del sud-est al nord-oest per adaptar-se al relleu de la lloma. Disposava dels objectes religiosos imprescindibles per poder celebrar una missa improvisada.

Estava coberta per una volta gòtica de creueria, avui dia enderrocada, de la qual en resten com a elements destacats les mènsules, amb una senzilla decoració geomètrica molt acordada a la norma cistercenca, i les arrancades dels arcs. La plementeria és va fer a base de morter de calç i rajoles, amb una tècnica constructiva que ens recorda la volta de carreus del Portal Nou del monestir de Santa Maria de Valldigna, peça edificada durant el mandat de l'abat Arnau de Saranyó, al segle XIV.

La capella: vistes generals i detall de les mènsules i arrancs d'arcs

Nivell inferior

L'accés a la capella es fa per una porta oberta al mur del sud-oest. Té un arc de mig punt amb clau doble, talment com els arcs que de la mateixa època, el segle XIV, trobem al monestir. A la part interior de la porta i excavats en els carreus de pedra, es poden observar els forats on s'ancorava i el que servia per passar el forrellat. La il·luminació de l'estança s'aconseguia mitjançant les dues finestres que miren a llevant, al barranc del Raboser, però cal indicar que la meridional i més gran sembla ser un balcó matacanat.

La capella disposa d'un nivell inferior, amb la mateixa planta geomètrica però un poc més grans en dimensions. El mur que pel nord i llevant tanca aquest espai inferior és de carreus mentre que, a la part contrària, és la mateixa roca excavada qui fa funció de mur. El conjunt està cobert per una volta de canó rebaixada feta amb rajoles, sardinell i morter de calç, i un arrebossat on hom distingeix les empremtes de les canyes de la cintra. Es desconeix quina seria la finalitat d'aquesta estança.

◄ Vista del mur i nivell inferior i detalls de la porta i finestra de la capella

Davant del mur sud-oest de la capella i separat per uns metres, hi ha un mur de tàpia de 0.60 m. de gruix amb marques d'encofrat ben visibles. Els dos murs estarien units en altura per una volta de canó d'uns 6 m. de llargària i de la qual encara en resten les arrancades.

Aquest conjunt de murs i volta formava a la part inferior una mena de corredor que serviria de pas general al recinte. A la part superior, el pis s'unia al de la volta de creueria de la capella i formaven una edificació en altura que, per haver-hi desaparegut completament, fa impossible conéixer com seria el seu sostre i si tenia una o dues vessants.

L'historiador F. Garcia-Oliver ens explica que ací, a l'entrada de la fortalesa, era on els defensors situaven les primeres armes –llances, pavesos, glavis i dards- uns mitjans defensius i d'atac que duien els blasons dels abats que les havien manades construir. Al porxo es guardaria gran part de l'arsenal i a les sales del pis superior hi havia tres bombardes petites, altres cinc grans i el caixó de la pólvora.

L'arsenal del castell s'actualitzava constantment per tal d'adequar-lo a les noves tecnologies nascudes al final de l'edat mitjana. Així, l'historiador esmenta un protocol del notari Pere Masó on es detalla que el 15 de novembre del 1462 es compren 3 arroves i 4 lliures de pólvora per 200 sous que es guarden en dues pells i el dia 19 del mateix mes es paguen 500 passadors amb el seu caixó per 330 sous i uns altres 165 sous per 1.000 de matzem.

Eixe mateix cap d'any el pintor Joan Guillem cobrava 169 sous i 6 diners per pintar les armes de l'abat Joan d'Aragó en sis rodelles, una adarga i divuit pavesos i el 22 de gener s'adquireixen vuit ballestes, cinc de fusta i tres d'acer, amb tres martinets per un preu de 352 sous i el dia 2 de juny de l'any 1463 es compraren 30 lliures més de pólvora per a bombardes.

La sala de l'abat es trobava també en aquesta part del castell. És una estança que mai no va ser usada pel seu destinatari i els residents l'aprofitaran com a magatzem de queviures, principalment de farina i forment.

Detall de l'arrancada de la volta que uniria els dos murs

Mur de tapial davant la capella

La presó se situava davall. És una estança tancada, obscura perquè no té cap badall per a l'entrada de la llum i on es custodiaven els vassalls convictes dels delictes més greus contra la senyoria. No era gens estrany que les confessions de l'autoria dels crims s'aconseguiren a la cambra del turment, el lloc on els declarats culpables esperaven l'hora del compliment de la sentència. Els cristians gaudien del privilegi de poder escoltar la seua darrera missa a la capella gòtica.

El mur nord, on hem dit que es recolza la capella, continua després en direcció nord-oest uns 8,5 m. i acaba a l'arrancada d'un arc que venia a morir a l'altra banda, sobre la roca rebaixada de la penya. En l'estanca s'aprecia les restes d'una cala indiscriminada, segurament a la recerca d'hipotètics tresors.

Unes mènsules ben treballades en pedra calcària ens informen de la possible existència d'un entaulat de fusta atès la poca alçada respecte de la roca base del terreny. En aquesta zona, i obert en el mur de carreus, trobem un desaigüe de 46 cm. d'amplària, una circumstància que ens fa pensar que aquest espai, llevat de l'entaulat de fusta, no estava cobert.

L'arrancada de l'arc, que hem esmentat tanca aquest mur, està separada uns 3,53 m. d'una altra arrancada. Aquest espai estaria amb bastant seguretat cobert per una volta de canó apuntada i serviria tant d'accés al castell des de la zona nord i oest de la lloma com de rematada del mur, un acabament obligat pel cingle que s'obre al barranc del Raboser.

Ménsules que suportarien un entaulat de fusta

Desaigüe

Restes de l'arc de la porta

Vista general del mur del cos principal

Des d'aquest punt i mitjançant una senda estreta bastant perillosa per donar al barranc, podem accedir al conjunt d'edificacions bastides a la part nord-oest de la fortalesa. Totalment enderrocades, hi resten quatre estructures que tenen llurs cantonades, portes i finestres rectangulars construïdes amb carreus, molt bastament treballats, mentre els murs són de maçoneria i tàpia, amb unes mides de caixes sobre el metre i mig. Els arqueòlegs Gallart i Martínez daten aquestes construccions en el segle XVI.

Els treballs d'arqueologia i neteja del castell efectuats per Campos i Verdú a finals de l'any 2006, i ja esmentats, descobriren en aquesta zona restes anteriorment ocultes per l'espessa vegetació. Els arqueòlegs en el seu informe oficial ens indiquen que són estructures adossades a l'aljub inferior, amb una funcionalitat no gens clara, però que semblen ser torres defensives per a protegir el cos principal del castell i, més en concret, el proveïment d'aigua element que esdevé imprescindible en una fortalesa en altura.

En aquesta zona els arqueòlegs han trobat dues habitacions soterrades, adossades a la muralla superior sud-oest. Tenen funcionalitat desconeguda i possiblement guarden relació amb el conjunt d'estructures existents al voltant de la torre de l'homenatge.

Porta d'entrada de l'edifici de la zona nord-oest

Muralla defensiva de la zona superior del castell. Al fons, Simat i Benifairó

Si seguim el mur defensiu de migdia arribem a la part més alta del turó, ocupada per les restes de la torre de l'homenatge. L'estat de conservació és dolent, car només hi ha en peu uns petits trossos dels llenços dels murs i un de més gran que allotja la porta, amb arc de mig punt i construïda amb la mateixa tècnica de la capella.

Des d'aquesta porta i per una escala feta d'encofrat de pedres i morter de calç, avui dia pràcticament desapareguda, es baixava a la part superior de l'aljub ubicat en aquesta zona, però amb tota seguretat també connectava amb l'habitacle que ja hem dit se situava dalt de la capella.

◄ Edifici de la zona nord-oest i detalls de la finestra

Torre de l'homenatge

Porta de la torre de l'homenatge

La torre de l'homenatge és una talaia impressionant sobre una gran part de la Valldigna i, de la torre estant, no és gens difícil volar amb les ales de la imaginació fins a segles, costums i vivències passats i albirar a la llunyania, mentre tanques els ulls, les petites alqueries i llurs minarets enmig del verd de l'atapeïda horta, el riu Vaca serpentejant a la planura de la vall i, a les ribes del corrent d'aigua, els molins fariners de la senyoria.

De nou, és F. Garcia-Oliver qui ens recupera les impressions de fra Lluc Castrellenes, el procurador de l'abat Roderic de Borja, "el gran absent", que així nomena l'historiador a qui seria Papa de Roma. I diu fra Lluc que en pujar *"a la més alta torre del castell, de la qual mirava e podia veure e veia tot lo dit castell, e más avant tota la vall e lochs de aquella, dient lavós e confessant tenir la vàcua possessió del dit castell, e axí mateix tota la vall e lochs de aquella"*.

◄ Torre de l'homenatge vista des de l'aljub

La vessant sud d'aquesta zona està protegida per un mur defensiu que, a diferència del de llevant, no està construït amb carreus sinó a base de pedres sense treballar i collades amb morter.

Estructures importants dins dels elements castellològics de Marinyén són les cisternes o aljubs, de les qual n'hi ha localitzades tres dins del recinte superior, una a la part est del turó i les altres dues a la zona nord-oest.

L'aljub de la part est s'ubica enfront de la capella i separat de la mateixa pel corredor que hem esmentat faria d'entrada general al recinte. La forma és d'un paral·lepípede irregular de 2,80 m. d'amplària a la part més estreta i de 3.20 m. a la part més ampla per 9,50 m. de llargària. Els murs són d'encofrat a base de morter de calç i pedres, presenten incisions en ziga-zaga, tècnica musulmana que afavoreix la unió de l'arrebossat pintat a la mangra i una volta de canó feta de rajola, però avui dia completament enderrocada.

Aljub de la part est, davant la capella

◄ Detalls de la porta de la torre de l'homenatge

Els altres dos aljubs estan situats a la part nord-oest de la lloma, a diferent nivell, però comunicats de manera que el superior, de planta quadrangular, li trascola l'aigua sobrant a l'inferior que, de forma rectangular i més gran, arreplega també l'aigua de pluja i la provinent d'una petita font que hi brolla. Els dos presenten les incisions en ziga-zaga ja esmentades al primer aljub.

En casos d'extrem perill el castell és un refugi segur per als monjos i pobladors i el darrer recurs per a protegir-se contra els enemics, siguen les hosts castellanes, els agermanats o els pirates barbarescs. Una missió que la pot dur a cap mentre es mantinguen en bones condicions les construccions i la fortalesa, tinga armes per a repel·lir els atacs externs i estiga proveïda de queviures i d'aigua.

El manteniment del castell és una obligació de sa senyoria, amo i senyor de la Valldigna, però l'abat implica sempre els vassalls musulmans apel·lant el manament o sofres i, a més dels treballs mal pagats, aquests es veuen obligats a pujar-hi feixos de llenya, queviures i cànters d'aigua amb els seus animals de càrrega.

La custòdia i guarda del castell quedava encomanada a un alcaid, generalment un home experimentat en la guerra, que hi puja a viure acompanyat de la seua família i un gos per tal de no notar tant la solitud. De vegades, l'abat nomena algun monjo. A més de pagar-li la soldada, com a complement i al·licient per la tasca, se li concedeixen els 80 sous obtinguts de l'arrendament dels garrofers plantats al voltant del castell.

L'alcaid governa el castell, però el seu poder és delegat de l'abat i no pot deixar entrar a ningú a la fortalesa sense la seua ordre o la del prior, ni tan sols als oficials del senyoriu ni menys encara als del rei.

Tot això ens ho narra Ferran Garcia-Oliver i també com en una ocasió és el mateix lloctinent de justícia qui troba barrat el pas en ser rebut amb "*unes bones cantalades*". Només després de mostrar el bastó "*i perquè era una persona coneguda*" aconsegueix que l'alcaid el deixe passar. I poc després un enviat del batle general veu com l'alcaid Jordà li impedeix l'entrada al recinte.

◄ Aljub inferior de la zona nord-oest

Aljub superior de la zona nord-oest

BIBLIOGRAFIA

- **BAZZANA, A. i GUICHARD, P.** (1987): "Estructures del poblament i organització de l'espai" en Ullal 11. Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell. Gandia.
- **CAMPOS GARCÍA, LAURA i VERDÚ MONCHO, RAÜL** (2006). "Memòria científica del seguiment arqueològic dels treballs de neteja i desbrossament del camí d'accés i castell de Marinyén (Benifairó de la Valldigna)".
- **CASA D'OFICIS CASTELL DE BAIRÉN** (1996): *Bairén i els castells de la Safor*. Casa d'Oficis Castell de Bairén. Gandia.
- **CRUSAFONT SABATER, M.** (1992): "Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los Reinos de Aragón y Navarra. Medievo y tránsito a la Edad Media" en *Catálogo General de las Monedas Españolas, Vol. IV*. Editorial Vico-Segarra, S.A. Madrid.
- **FRAY ESTEVAN GIL** (2004): *Historia Cronológica de los abades de el Real Monasterio de N. Señora de Valldigna*. (Segons la còpia manuscrita de l'original feta l'any 1932 per Josep Toledo). Edicions La Xara. Simat de la Valldigna.
- **GALLART LLORET, M. i MARTÍNEZ GARCÍA, J.M.** (1998): "El Castell d'Alfàndec de Marinyén" en la revista DYA 5 del Centre Excursionista de Tavernes de la Valldigna. Tavernes de la Valldigna.
- **GASCÓN PELEGRÍ, VICENTE** (1981): *Historia de Tabernes de Valldigna*. Diputació Provincial de València. València.
- **GARCÍA-OLIVER, FERRAN** (1998): *Cistercencs del País Valencià. El monestir de Valldigna 1298-1530*. Tres i Quatre. València
- **GARCÍA-OLIVER, FERRAN**(2003): *La vall de les sis mesquites. El treball i la vida a la Valldigna medieval*. Universitat de València. València
- **GARCÍA-OLIVER, FERRAN**(2006): "El nom del castell de la Vall d'Alfàndec". Document redactat a petició de l'Ajuntament de Benifairó.
- **GRAU BONO, VICENTE** (1983): *Topografía Médica de Tabernes de Valldigna*. Centre Excursionista de Tavernes de la Valldigna. Ajuntament de Tavernes de la Valldigna. Tavernes de la Valldigna, reedició
- **GRAU ESCRIHUELA, ANTONI F.** (2009): *Aproximació a la Història de la Valldigna. De la cova del Bolomor a la revolució liberal*. Mancomunitat de la Valldigna.
- **ROSSELLÓ I VERGER, VICENÇ M**. (2004): *Toponímia, geografia i cartografia*.- Publicacions de la Universitat de València.
- **SOLER ESTRUCH, E.** (1980): *El Territori i la Comunitat de la Valldigna*. Edicions Marí Montañana. València.
- **TOLEDO GIRAU, JOSEP.** (1992): *El castell i la Vall d'Alfàndec de Marinyén: des de sa reconquesta per Jaume I fins la fundació del Monestir de Valldigna per Jaume II*. Ajuntaments de la Valldigna.

◄ Vista aèria del castell. Fotografia cedida per l'Ajuntament de Benifairó

Escut de la Valldigna

